

GEVANGEN IN ONMACHT
PROFESSIONALS EN HUN RELATIE MET MOE-LANDERS

CONGRESNOTITIE

Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool

Maart 2012

Aan dit project werkten mee:

Anne Boer
Anne Willekens
Chris Veldhuysen
Don Hameeteman
Hany Quint
Jeanet de Jong
Martje Zaad
Ruben Boers
Siewert Meijer
Sheila Adjieimbaks
Sophie Bouwens

Inhoudsopgave

1. Inleiding en kaderstelling	pag. 4
2. Procesbeschrijving	pag. 6
3. Bevindingen	pag. 8
3.1 Algemeen beeld over MOE-landers	pag. 9
3.2 Arbeid	pag. 11
3.3 Wonen	pag. 14
3.4 Overlast en criminaliteit	pag. 18
3.5 Zorg, welzijn en onderwijs	pag. 21
3.6 Integratie, participatie en inburgering	pag. 25
4. Generieke conclusie	pag. 27
Bijlage: Kernpunten bij elkaar	pag. 28

De presentatie van het congres kunt u via onderstaande internetlink raadplegen:
[Prezi presentatie Congres 2 maart 2012 'Gevangen in onmacht'](#)

1 Inleiding en kaderstelling

*Wij hebben jaren ingeschreven gestaan bij het arbeidsbureau,
maar ik kan gerust zeggen
dat daar niemand op af kwam (...) wat je dan kreeg,
waren mensen die op een sociale werkplaats horen.
Als vandaag alle Polen uit Nederland zouden vertrekken,
zouden we een groot probleem hebben... (agrariër)*

Sinds het openstellen van de Europese grenzen is het aantal arbeidsmigranten uit Midden en Oost Europa (MOE-landers), dat voor kortere of langere tijd in Nederland woont en werkt, fors toegenomen. Hun aantal wordt inmiddels geschat op rond de 300.000.

Hun belangrijkste motief om hier te komen werken is simpel: meedelen in de welvaart. Het belangrijkste motief om hen hier te ontvangen is even simpel: ze dragen in niet geringe mate bij aan de economie – al was het maar omdat ze vaak werk doen waar veel autochtonen hun neus voor ophalen: in de industrie, in de agrarische sector, in de bouw, in de zorg.

Naarmate hun aantal groeit, groeit ook de aandacht voor deze nieuwe ‘gastarbeiders’: in de politiek, in de media en in het publieke debat. Ruwweg samengevat wordt het debat gedomineerd door drie thema’s:

- (1) MOE-landers zijn onmisbaar, nu en in de toekomst, zeker als de economie weer aantrekt en de vergrijzing toeslaat;
- (2) MOE-landers zijn slachtoffer van moderne vormen van uitbuiting – sommigen spreken zelfs van moderne slavernij – omdat ze gedwongen worden voor weinig geld en onder soms mensonwaardige omstandigheden zwaar werk te doen en
- (3) MOE-landers nemen banen en woonruimte in, misdragen zich en zijn actief in allerlei vormen van illegale of criminele praktijken.

Die toenemende aandacht en ophef zijn natuurlijk niet aan onderzoekers voorbij gegaan. Het gevolg: het aantal publicaties neemt exponentieel toe, met steeds eigen invalshoeken, accenten en perspectieven. Zelfs voor geoefende onderzoekers is het bijna ondoenlijk om die stroom van publicaties bij te houden, laat staan het overzicht te houden.

Voor zover wij kunnen nagaan, worden in al die onderzoeken steeds (de positie en het handelen van) de MOE-landers geproblematiseerd, in relatie tot elkaar, de werkgevers en uitzendbureaus, de omgeving en tot instanties.

Wat de toestroom van arbeidsmigranten voor de professionals, met name in de uitvoering betekent, lijkt veel minder object van analyse te zijn. Dat zou, vonden wij, eigenlijk wel moeten gebeuren.

Professionals, zo meenden wij, worden met de komst van zo’n grote groep mensen uit zoveel verschillende nationaliteiten voor heel nieuwe uitdagingen gesteld, die heel andere eisen stellen. Tegelijkertijd zijn professionals de gastheren en –dames: om MOE-landers te helpen zich thuis te voelen in een context die voor hen natuurlijk goeddeels onbekend en niet altijd even makkelijk te doorgronden is.

Tegen die achtergrond heeft het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch en de provincie Noord-Brabant de afgelopen maanden een nadere verkenning gedaan. Daarin probeerden wij antwoord te krijgen op in de kern drie vragen:

- (1) welke professionals zijn op welke wijze bij de problematiek betrokken;
- (2) welke ervaringen, inzichten, beelden, kennis en aspiraties hebben professionals in het veld waar het gaat om (de omgang met) MOE-landers en
- (3) wat zou volgens hen moeten gebeuren om hen te ondersteunen: in relatie tot de doelgroep (de MOE-landers) en tot elkaar, waar het gaat om onderlinge afstemming, samenhang en samenwerking.

In deze samenvatting zijn de belangrijkste uitkomsten van die speurtocht terug te lezen. Ze worden tijdens het seminar van 02 maart 2012 nader toegelicht. Het definitieve eindverslag zal binnenkort worden gepubliceerd.

Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool
Lectoraat Integrale Veiligheid / Lectoraat Veiligheid Openbare Orde en Recht

2 Beknopte procesbeschrijving

Het gevolgde traject kende ruwweg twee fasen. Eerst zijn aan de hand van halfopen vragen 225 professionals benaderd. Deze fase had het karakter van een 'quick scan', bedoeld als/gericht op een eerste indruk van de diversiteit aan professionals en hun ervaringen, kennis, beelden en aspiraties in relatie tot MOE-landers.

Deze verkennende fase was een zoektocht; soms bleek het ongrijpbaar welke professionals nu expliciet met MOE-landers te maken had. Ook werd het onderzoeksteam regelmatig doorverwezen zonder enig resultaat, of bleken de professionals die uiteindelijk in contact stonden met MOE-landers niet bereid tot een interview. Desalniettemin zijn in een aantal Brabantse gemeenten professionals bereidwillig geweest om aan dit onderzoek mee te doen.

In de tweede – verdiepende - fase is veldwerk verricht in acht Brabantse gemeenten. Daarbij zijn 125 professionals geïnterviewd: professionals die deels uit de eerste fase bekend waren. Ook andere professionals zijn in deze fase geïnterviewd, die via 'snowballing' en via het eigen netwerk zijn benaderd. Niet alleen zijn professionals op gemeentelijk niveau geïnterviewd, ook hebben enkele overkoepelende interviews plaatsgevonden; vanwege complexe materie, of gemeente overstijgende problematiek.

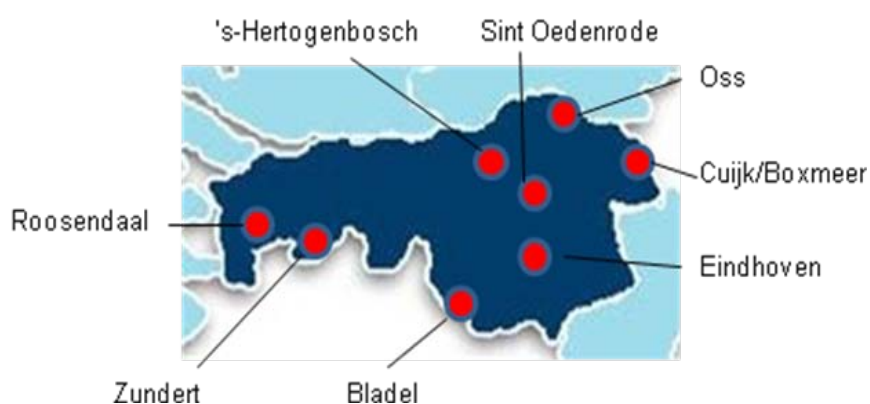
Het begrip 'professional' is (bewust) breed gedefinieerd (voor hier): personen die beroepsmatig, direct of indirect, in het primaire en/of secundaire proces, betrokken zijn of zouden moeten zijn bij de opvang of begeleiding van MOE-landers. Daarbij zijn ruwweg zes domeinen onderscheiden: zoals in onderstaande tabel tot uitdrukking is gebracht:

Domein	Voorbeelden van betrokken professionals/instanties
Arbeid	Uitzendbureaus, (Z)LTO, werkgevers (agrariërs), de ABU, de SNCU, de Arbeidsinspectie, UWV werkbedrijf
Wonen	Woningcorporaties, beleidsmedewerkers wonen/GBA, campingbeheerders, gemeentelijke handhavers, projectleider Bestuurlijk Interventie Team (BITE Eindhoven), Regionaal Coördinatiepunt Fraudebestrijding (RCF)
Overlast en criminaliteit	Wijkagenten, een districtschef, de vreemdelingenpolitie, beleidsmedewerkers veiligheid & overlast, gemeentelijke handhavers /BOA
Zorg, welzijn en onderwijs	Maatschappelijk werkers, basisscholen, (wijk)verpleegkundigen, consultatiebureaus, (straat)pastors, welzijnsinstellingen, kinderdagverblijf, daklozenopvang, leerplichtambtenaren
Integratie,	Inburgeringambtenaren, (NT2) docenten,

participatie en inburgering	bestuurders/wethouders, belangen- en zelforganisaties, opbouwwerkers
--------------------------------	---

Op deze wijze is inzicht verkregen in de beelden van professionals, hun handelen, de dilemma's die zij tegenkomen en door hen aangedragen concrete aandachtspunten in relatie tot MOE-landers. Alhoewel het om een aanzienlijk aantal professionals gaat, moet hierbij opgemerkt worden dat dit onderzoek allerminst uitputtend is; het schets een *verkennend* beeld van het handelen - de motieven en perspectieven - van professionals uit acht Noord-Brabantse gemeenten.

Figuur 1: de acht Brabantse gemeenten

Bij het veldwerk zijn docenten van verschillende academies van Avans betrokken: elke docent kreeg een gemeente toegewezen met de opdracht informatie te verzamelen en te verwerken in een deelverslag. Die verslagen bij elkaar worden thans verwerkt in een totaalrapport.

3 Bevindingen

Dit hoofdstuk zoomt in op de belangrijkste uitkomsten. In paragraaf 3.1 doen we verslag van de algemene ervaringen, beelden en inschattingen zoals die onder professionals leven over MOE-landers. Vervolgens zoomen we in op de arbeidsituatie – niet zozeer hoe die 'is', maar hoe professionals vanuit verschillende sectoren die waarnemen en beoordelen – en wat dat voor hun eigen handelen en positie betekent (paragraaf 3.2). We sluiten de paragraaf af met een aantal kern/discussiepunten.

Een zelfde exercitie plegen we rond de woon- en leefsituatie (paragraaf 3.3); overlast en criminaliteit (3.4); zorg, welzijn en onderwijs (3.5). In paragraaf 3.6 gaan we kort in op de pogingen die worden gedaan om MOE-landers aan inburgeringstrajecten te 'onderwerpen' en hoe die pogingen door professionals worden geëvalueerd.

In hoofdstuk 4 zijn de generieke conclusie opgenomen.

3.1 Algemene beelden over MOE-LANDERS

Om meteen de toon te zetten: veel professionals die wij spraken, blijken weliswaar bekend met het fenomeen arbeidsmigranten uit Midden en Oost Europa, maar blijken daar slechts in algemene zin over te praten. Overigens roept het woord MOE-landers bij onze gesprekspartners vaak negatieve reacties/associaties op:

“MOE-landers? Is dat een koesoort of zo?” (maatschappelijk werkster)

De formele informatie, zo benadrukken de meeste instanties (GBA, Arbeidsbureaus, Woningcorporaties, toezichthouders), is ronduit gebrekkig: exacte data en registratie over waar MOE-landers zich exact bevinden in hun gemeente, ontbreken. Daar is, zo is het algemene gevoel, ook geen beginnen aan: “daarvoor is het veld te beweeglijk en te chaotisch.”

Professionals benadrukken dat een betrouwbaar totaalbeeld over MOE-landerproblematiek in de provincie ontbreekt, de kennis gefragmenteerd is en globaal van karakter: wie MOE-landers zijn, *hoeveel* er precies in hun werkgebied wonen en werken, *waar* ze wonen en werken, waar ze concreet vandaan komen, wat hun concrete noden zijn en wat dies meer zij. En daarmee ook wie waar verantwoordelijk voor is en wie wat voor deze groep kan betekenen.

Veel professionals benadrukken dat zij hun beelden en opvattingen baseren op hun eigen (beperkte) ervaringen, of op algemene informatie, zoals de media. Wat zij vooral aangeven is dat ze heel veel niet weten. Zij kennen de negatieve beelden over MOE-landers (overlast en criminaliteit), maar nemen er tegelijkertijd afstand van: een grote groep wordt zo volgens hen wel heel gemakkelijk over een kam geschoren.

(Ook) professionals associëren MOE-landers vaak met Poolse arbeidsmigranten. Zij onderscheiden vervolgens grofweg drie subcategorieën. Om te beginnen de doorgaans hoger opgeleide immigranten: vaak jonge mensen (gezinnen) die in Nederland willen blijven. Bij deze mensen, zo is het vermoeden, doen zich niet of nauwelijks problemen voor. Zij stellen wel hun eisen, maar beschikken over de middelen en de kwaliteiten om op eigen kracht hun weg te vinden.

Heel anders is dat bij MOE-landers, vaak alleenstaande mannen, die permanent pendelen van en naar het thuisland: een oudere generatie, die relatief onwetend is – en kwetsbaar – en een jongere generatie, die steeds beter op de hoogte is en weerbaarder. Problemen rond uitbuiting en overlast komen juist bij deze categorie voor.

Dat geldt ook voor de derde categorie: MOE-landers die aanvankelijk het plan hebben tijdelijk hier te verblijven, maar zich, om wat voor reden ook, permanent (willen) vestigen.

Het overall beeld is, dat de meerderheid van MOE-landers via uitzendbureaus ons land ‘binnenkomt’. Een minderheid vindt zijn weg naar Nederland via een eigen, vaak informele netwerk: familie, vrienden of kennissen.

Veel van onze gesprekspartners denken wel te weten *waarom* MOE-landers naar Nederland (over)komen: zo snel mogelijk, zo veel mogelijk geld verdienen.

“De eerste keer dat we daar kwamen werden wij rondgeleid door een Duits sprekende dame. Ik dacht: ‘Mijn God, woon jij werkelijk hier?!’ Dat was echt een bunker, zoals je op TV ziet...en na de tweede keer was het allemaal verbouwd van het geld dat ze hadden verdiend. Het voelde net als een stukje ontwikkelingswerk.”
(agrariër)

Door die eenzijdige focus nemen MOE-landers snel genoeg met zaken als minder gunstige arbeidsvoorwaarden, huisvesting en zorg, omdat ze ‘thuis’ niet anders, of zelfs (nog) slechter gewend zijn. Die acceptatie maakt hen tegelijkertijd kwetsbaar voor allerlei vormen van misbruik, met name door malafide werkgevers of uitzendbureaus: onderbetaling, te lange werkdagen en overbewoning.

Ook onder veel professionals leeft het beeld van kwalijke praktijken, die het negatieve imago van vooral uitzendbureaus mede bepalen.

Kernpunten ‘Algemeen beelden over MOE-landers’:

- Er is weinig/gefragmenteerde kennis en weinig zicht op MOE-landers;
- Professionals koesteren geen negatieve beelden over MOE-landers;
- De tendens is dat MOE-landers – met name Polen – zich permanent vestigen en steeds beter op de hoogte zijn van hun (rechts)positie;
- De meeste MOE-landers zijn sterk, zo niet uitsluitend gericht op in korte tijd zoveel mogelijk geld te verdienen;
- Uitzendbureaus zijn volgens professionals voor veel migranten een belangrijke schakel.

3.2 Arbeid

*Mensen denken alleen maar: Holland dat is het Eldorado.
Maar in veel gevallen komen ze hier
en pakt het anders uit.*
(medewerkster Servicepunt Polen)

In Brabant zijn MOE-landers – net als elders in Nederland – vooral actief in de land- en tuinbouw, de industrie, de bouw, de techniek en in de zorg – veelal in de onderste segmenten. In dat opzicht zijn MOE-landers, benadrukken alle professionals die wij spraken, belangrijk, zo niet onmisbaar voor de economie.

In de cyclus van werving en selectie (in het thuisland), de contracten, de reis, de toewijzing aan bedrijven, de begeleiding op de werkvloer en het natraject (terugreis), hebben uitzendbureaus vaak een centrale, zo niet alles bepalende rol.

Die betrokkenheid gaat soms aanzienlijk verder dan reguliere (zorg voor) arbeidsbemiddeling: de huisvesting, medische zorg, soms zelfs taalcursussen, of waar alledaagse boodschappen moeten worden gedaan:

“(...) Het enige dat ze (MOE-landers) mee hoeven te nemen is een regenjas, een kussen en een favoriete beker.” (intercedent)

Uitzendbureaus, die wij spraken, zien hun intensieve bemoeienis als een vorm van zinvolle, zelfs noodzakelijke vorm van ondersteuning en dienstverlening, die veiligheid, zekerheid en meer arbeidssatisfactie (en aldus betere prestaties op de werkvloer) bewerkstelligt:

“Als zij tevreden zijn over het werk, hun woning, een beetje ontspanning, dan merk je dat aan hun prestaties (...). En de volgende keer komt onze uitzendkracht graag weer terug.” (directeur uitzendbureau).

Die opvatting over nut en noodzaak wordt niet door iedereen gedeeld. Zo zijn er professionals die hun ongenoegen uiten over dit soort bemoeienis. Zij spreken zelfs over *meervoudige afhankelijkheid*:

“Je creëert een afhankelijkheid die niet per definitie tot misstanden leidt... Het feit dat ik huisvesting voor mijn werknemers regel, betekent natuurlijk niet meteen dat ik misbruik van hen maak. Maar op het moment dat je het wilt doen, dan is het ook wel heel makkelijk. Dat blijkt in de praktijk ook.” (medewerker ABU)

“De mensen worden niet wijs gemaakt, ze worden monddood gemaakt. Je wordt opgehaald met een busje, gaat werken en 's avonds mag je na een bepaalde tijd je huis niet meer verlaten. Die verhalen kennen we ook.” (UWV coach)

Sommige professionals die wij spraken gaan nog verder: op grond van aanwijzingen, of door directe eigen waarneming constateren zij dat de ruime taakopvatting van – met name malafide - uitzendbureaus, door kan slaan naar moderne vormen van slavernij en uitbuiting, zoals onderbetaling (lonen van twee à drie euro per uur) en slechte woon- en werkomstandigheden.

Uitzendbureaus herkennen zich overigens niet in het beeld dat doorgaans over hen wordt geschetst. Zij geven weliswaar toe dat er malafide praktijken voorkomen, maar dat laat

onverlet dat er ook bonafide organisaties tussen zitten die lid zijn van bijvoorbeeld de ABU en hart voor hun werknemers hebben.

Probleem is echter, benadrukken bijvoorbeeld de branchevereniging en de vakbeweging, dat onduidelijk is, welke uitzendbureaus bonafide zijn en welke minder zuivere motieven hebben. Lidmaatschap van een branchevereniging (zoals de ABU) biedt in elk geval geen garantie voor de kwaliteit en integriteit van het uitzendbureau.

In hoeverre de brancheorganisatie(s) zelf proberen het kaf van het koren te scheiden, is uit ons onderzoek niet helemaal duidelijk geworden. Verschillende instanties – zoals de arbeidsinspectie en vakorganisaties – benadrukken dat ze wel degelijk zicht en vat proberen te krijgen op wat rond de uitzendbureaus speelt. Zij geven tegelijkertijd aan dat ze daarvoor mede afhankelijk zijn van meldingen, niet in de laatste plaats van MOE-landers zelf.

Maar die zullen zich, benadrukken respondenten, niet snel melden. Om te beginnen missen ze de kennis (met betrekking tot wet- en regelgeving, maar ook over de procedures om hun verhaal te kunnen doen). En als ze die kennis wel hebben, is er de taalbarrière: als MOE-landers zaken melden worden ze niet altijd begrepen, laat staan dat er iets met hun verhalen gebeurt. Omgekeerd begrijpen MOE-landers vaak informatie niet of verkeerd.

Soms bespeuren professionals een zekere 'gelatenheid', al was het maar omdat de situatie in het thuisland vaak niet veel beter of zelfs slechter is of - ook vaak een ervaring van 'thuis': omdat er een behoorlijk wantrouwen bestaat naar autoriteiten. Daarnaast is er de onderlinge solidariteit die parten speelt: enerzijds is steun van de anderen onontbeerlijk, anderzijds is er de wetenschap dat collega's nadeel kunnen ondervinden:

"Als er al iemand zover komt om een melding te doen van misstanden dan moet vaak nog een hele groep arbeiders overgehaald worden omdat ze allemaal bang zijn voor verlies van hun baan en degene die wil melden vaak de mond snoeren omdat ze hun baan niet kwijt willen." (bestuurder FNV).

Tijdens onze gesprekken met andere professionals dan werkgevers en uitzendbureaus – zoals de politie, het welzijnswerk en zorginstellingen – is bovenstaand thema nadrukkelijk aan de orde gesteld. De reacties waren opmerkelijk. Een veelgehoorde reactie was dat men zich weliswaar verantwoordelijk voelt, maar tegelijkertijd onmachtig om vat op de problematiek te krijgen: gebrek aan kennis, geen tijd of capaciteit, geen middelen, andere prioriteiten.

Zij realiseren zich dat de taakoverschrijdende werkwijze van uitzendbureaus als alibi wordt gebruikt: zolang zij de verantwoordelijkheid nemen voor 'het totaalpakket', kunnen ze weliswaar niet handelen, maar hoeven ze dat ook niet.

Kernpunten 'Arbeid':

- MOE-landers zijn een belangrijke economische factor;
- Merendeel van de MOE-landers zijn volgens professionals gefocust op snel veel geld verdienen;
- Uitzendbureaus en werkgevers spelen hier lenig op in;
- Uitzendbureaus hebben het proces van arbeidsmigratie gemonopoliseerd;
- De brede taakopvatting van uitzendbureaus kan leiden tot ongewenste praktijken;

- Het negatief imago van uitzendbureaus domineert, volgens professionals niet altijd ten onrechte;
- Kaf en koren zijn lastig te (onder)scheiden;
- Het is lastig zicht/vat te krijgen op malafide praktijken (het fenomeen van de *dark numbers*);
- Handelen van uitzendbureaus dient soms als alibi voor reguliere instanties: 'we kunnen niks, dus we hoeven niks'.

3.3 Wonen

*“Die agrariër had allemaal caravans staan achter zijn schuur en woning.
Het stond er echt helemaal vol.
Er stonden zelfs caravans in de schuur waar normaal groente werd verwerkt.
Er was een zolderverdieping getimmerd, daar stonden twaalf bedden.
Er was maar één houten trap naar boven toe.
Als er beneden brand is dan kun je nergens naartoe.
Die boer zei: “Ze kunnen toch springen?”
(directeur woningbouwvereniging)*

Vooropgesteld: met name MOE-landers die zich permanent in Nederland vestigen, zoeken – en vinden – een ‘normaal’ huis in reguliere woningen, in reguliere wijken. Dat laat onverlet, benadrukken professionals, dat er ook rond de huisvesting van MOE-landers, het nodige aan de hand is.

Indicatief wellicht is de bewering van een bouwinspecteur dat 70% van zijn wekelijkse controles probleemgevallen betreffen waarbij MOE-landers slachtoffer zijn van ondeugdelijke huisvesting. Of de schatting van een medewerker van de ABU, dat wel 40% van de huisvesting van MOE-landers niet voldoet aan de ABU normen. Uit de gesprekken blijkt steeds dat wordt gedacht en gehandeld – en dus gehuisvest! – vanuit het idee dat MOE-landers toch maar tijdelijk hier verblijven.

De situatie die professionals – inspecteurs, welzijnswerkers, woningbeheerders, pastores, onderwijzers – schetsen, komt opnieuw overeen met het algemene beeld. In de meer verstedelijkte gebieden worden MOE-landers vaak – al dan niet illegaal – ondergebracht in geïmproviseerde panden: voormalige kloosters en bedrijfspanden, hotels, (opgekochte) woningen. Ook onze gesprekspartners spreken van ronduit zorgwekkende praktijken: slechte hygiëne en voorzieningen, te hoge huurprijzen, tekortschietende brandveiligheid, overbewoning en overlast.

In het buitengebied is de situatie al niet anders. MOE-landers worden ‘gehuisvest’ in containers op het erf, in oude schuren of minimaal aangepaste kotten of stallen, met vergelijkbare gevolgen voor de leefbaarheid en veiligheid. In sommige gemeenten werden wij verwezen of meegenomen naar campings of bungalowparken met soms wel 1200 MOE-landers of meer. Opnieuw spelen uitzendbureaus een niet te onderschatten rol in de toewijzing en in het beheer.

Zij proberen over het algemeen goedkope huisvesting te regelen en spelen daarmee in op het referentiekader van MOE-landers en het migratiemotief om in korte tijd veel geld te verdienen.

Overigens zien sommige professionals dat MOE-landers hun situatie zelf niet altijd als een serieus probleem ervaren. Die is, vermoeden zij, opnieuw niet veel erger, of ondanks alles zelfs beter, dan in het thuisland:

“Ik heb in Roemenië met eigen ogen gezien hoe ze daar wonen, in vergelijking daarmee is dit niet zo slecht.” (agrariër)

“Dat wat wij schrijnend vinden, is voor hen misschien wel een verademing ten opzichte van de situatie die ze kenden in Polen (...) Ik heb wel eens de indruk dat de hulpverlening zich drukker maakt dan de Pool in kwestie zelf (...) Er is een spanningsveld tussen wat je ziet en wat je eigenlijk niet wilt, maar wat de

arbeidsmigrant wel prefereert omdat hij of zij niet te veel geld wil uitgeven.”
(manager woningstichting)

En al zouden MOE-landers willen klagen, de barrière om dat te doen is groot. Ook in dit opzicht zien we het, volgens sommige respondenten *verlammende*, volgens anderen zelfs perverse effect van meervoudige afhankelijkheid: klagen is ‘not done’, want kan leiden tot verlies van werk, en daarmee het recht op onderdak:

“Eindigt het arbeidsverband dan stopt de huisvesting meestal ook, en staat de MOE-lander op straat.” (medewerker servicepunt handhaving)

“Probleem is dat als ze niet meer voor mij werken, dan mogen ze daar ook niet wonen (...). Wat er in zo'n geval gebeurt weet ik niet... ze moeten maar iets anders verzinnen. Het is heel vaak dat ze dan tussen wal en schip vallen.”
(directeur uitzendbureau)

Het beeld dat MOE-landers ondermaatse huisvesting accepteren, wordt overigens in hoog tempo door de werkelijkheid ingehaald. Vooral de jongere generatie MOE-landers neemt steeds minder genoegen met wat hen wordt geboden:

“Ze (MOE-landers) stellen hun eisen wel bij de laatste jaren; dat ze niet meer tevreden zijn met een oude caravan op een camping. Dat hebben wij nooit gedaan, maar iedereen kent de verhalen wel. We hebben ook best veel mensen die bij ons komen werken en wonen omdat ze horen dat de huisvesting goed geregeld is. Het is dus ook wel een trigger om mensen binnen te halen.” (manager uitzendbureau)

Uitzendbureaus geven aan dat de *kwaliteit* van huisvesting een middel wordt om de concurrentiepositie te verbeteren: alleen als ook aan de voorwaarde van deugdelijke huisvesting wordt voldaan, zijn werknemers bereid voor hen te werken.

Gemakkelijk is het overigens niet om aan die voorwaarde te voldoen. Woningcorporaties zeggen domweg onvoldoende capaciteit te hebben om tijdelijke (!) arbeidsmigranten (snel) onderdak te bieden:

“Wij huisvesten niet zo snel Polen. Niet omdat het Polen zijn, maar omdat ze binnen ons toewijzingssysteem niet zo heel gemakkelijk aan bod komen. Je moet woonduur hebben (dat wil zeggen een vaste woon- en verblijfplaats hebben in Nederland). Vaak hebben ze hun vaste woon- en verblijfplaats in Polen.”
(beleidsmedewerker woningbouwcorporatie)

Ook gemeenten staan niet te trappelen, al was het maar uit angst voor ‘aanzuigende werking’. Sommige professionals benadrukken dat enkele gemeenten de laatste jaren wel meedenken, maar bij gebrek aan regionale of provinciale sturing niet expliciet op huisvesting geanticipeerd hebben:

“Gemeenten kennen van oudsher drie doelgroepen; dat zijn bewoners, bedrijven en toeristen...nou daar komt nu gewoon een vierde groep bij; de tijdelijke arbeidsmigrant...” (wethouder Publieke Zaken)

"Als de Albert Heijn het hele jaar door aardbeien wil leveren, dan moeten aardbeientelers toch de mogelijkheid hebben gedurende het hele jaar MOE-landers te huisvesten. De provincie heeft echter gezegd, huisvesting op bedrijfsniveau wordt beperkt tot een half jaar. Dan maak je het een ondernemer lastig. Die gaat niet investeren in een woning als het na een half jaar weer leeg staat." (agrariër)

Professionals wijzen ook op verzet bij buurtbewoners. In die zin werkt het negatieve imago over MOE-landers niet mee: bewoners zijn bang voor overlast en criminaliteit:

"Polen leven nu eenmaal anders dan Nederlanders. Zolang het om één huis in een straat gaat is er geen overlast, maar bij meer huizen ontstaat een grotere kans op ongeregelheden." (wethouder VROM)

Het gevolg is dat uitzendbureaus moeten blijven zoeken naar creatieve oplossingen:

"Toen hebben we gesproken over de huisvesting dat het een gigantisch probleem is hè...dat we eigenlijk altijd een beetje in de illegaliteit steken; Je mag eigenlijk niet meer dan zoveel mensen in huis, je mag niet in een bedrijfswoning in het buitengebied zitten dat mag alleen door mensen die daaraan gelieerd zijn. Je mag... ja, eigenlijk niks. Maar ja, ze (MOE-landers) moeten wel ergens slapen hè... in feite is dat de politiek; van steek je hoofd maar in het zand en een buurtgemeente moet het maar oplossen." (directeur uitzendbureau)

"Er is totaal geen begrip voor arbeidsmigranten. Zo van; dan moet je niet bij ons komen dat moet je zelf oplossen, daar gaan wij niet aan meewerken, stop ze maar in reguliere huizen, maar je mag er niet meer als zoveel in dezelfde straat binnen 100 meter .. eigenlijk pure discriminatie. Uiteindelijk is het zo. Maar de economie draait wel voor een groot deel op die mensen." (directeur uitzendbureau)

Het resultaat is, bezweren professionals vanuit gemeenten, woningcorporaties, uitzendbureaus en werkgevers, dat partijen elkaar gevangen houden in een permanent spel van zoeken naar noodoplossingen, gedogen, weggijken en naar elkaar wijzen.

Dat uitzendbureaus teruggrijpen op campings in het buitengebied, ligt dan bijna voor de hand. Daar is niet alleen nog ruimte, de overlast die MOE-landers (heten te) geven, wordt beperkt:

"Ze hoeven niet zo veel rekening te houden met anderen. Ze kunnen daar slapen, zijn aan het werk en het is heel overzichtelijk daar. De mensen zijn daar tijdelijk en dit is precies wat ze nodig hebben. Het is soms heel lastig voor mensen om in een wijk te wonen met burens. Het is veel lastiger om zich daartoe te verhouden." (beleidsmedewerker woningbouwvereniging)

Professionals maken zich in toenemende mate zorgen over deze ontwikkelingen. Door permanent te improviseren, en allerlei praktijken te gedogen en zo MOE-landers het beeld te geven dat de autoriteiten niet geïnteresseerd zijn in hun welzijn, is de kans groot dat de problemen boven het hoofd groeien:

"De gemeente heeft lang niet gedaan wat het zou moeten doen op handhavinggebied op de camping, mijn idee is dat de gemeente wel iets zou willen maar het niet voor elkaar krijgt met betrekking tot huisvesting van MOE-migranten." (wijkagent)

Een belangrijke 'faalfactor' voor efficiënt handelen, zo wordt alom benadrukt, is de gebrekkige registratie van MOE-landers, bij voorbeeld (met name) in de GBA-bestanden. Voor een deel is dat, begrijpen wij, onvermijdbaar: soms is het verblijf zo kort, wisselen betrokkenen zo snel van werkplek en (dus) woonplek, dat daar 'redelijkerwijs geen beginnen aan' is.

Soms ook wordt registratie bewust gemeden: omdat sommige migranten het niet zo hebben op registratie door overheden, of omdat ze om andere redenen liever 'anoniem' willen blijven: meer speelruimte, geen afdracht van sociale premies, en wat dies meer zij - redenen waarom registratie ook door – met name malafide bedrijven – soms wordt tegengehouden: men houdt het overzicht liever in eigen hand.

Tegenover die 'vrijheid' staat, benadrukken professionals, kwetsbaarheid: niet geregistreerd zijn, geen sociaal fiscaal nummer, geen verzekeringsbewijs voor ziekenkosten, geen postadres – betekent ook in zekere zin vogelvrij zijn, kwetsbaar, rechteloos, en afhankelijk van, bij voorbeeld, de werkgever of het uitzendbureau. Voor sommige professionals, inbegrepen de bonafide bedrijven, een gruwel, voor anderen een interessant voordeel.

Kernpunten 'Wonen':

- Uitzendbureaus en werkgevers (agrariërs) spelen in op het migratiemotief om in korte tijd veel geld te verdienen. Zij bieden zo goedkoop mogelijke huisvesting aan met alle gevolgen van dien;
- MOE-landers worden voor een groot deel in erbarmelijke situaties gehuisvest;
- Er bestaan verschillende barrières om deze huisvestingssituaties inzichtelijk te krijgen, laat staan te bestrijden; de meervoudige afhankelijkheid speelt een grote rol;
- Een jonge generatie (Poolse) arbeidsmigranten lijkt steeds vaker minder genoegen te nemen met ondermaatse huisvesting. Uitzendbureaus geven aan dat huisvesting zodoende een middel is geworden om (tegelijkertijd) de concurrentiepositie te verbeteren;
- Uitzendbureaus en werkgevers zijn tevens genoodzaakt tot huisvesting van tijdelijk arbeidsmigranten: woningcorporaties en gemeenten hebben geen capaciteit om snel en vaak voor korte duur te huisvesten;
- Er bestaat vaak weerstand bij buurtbewoners als MOE-landers in de reguliere woonomgeving worden gehuisvest; zij vrezen voor overlast en criminaliteit. Het negatieve imago domineert;
- Resteert; elkaar gevangen houden in een permanent spel van onmacht; improviserende huisvestingsoplossingen, gedogen, weggijken en naar elkaar wijzen; professionals maken zich hier zorgen over;
- Een landelijke, regionale dan wel gemeentelijke visie op huisvesting van tijdelijke arbeidsmigranten ontbreekt. Hier blijkt wel behoefte aan want wie is nu verantwoordelijk?

3.4 Overlast en criminaliteit

Verreweg de meeste professionals die wij spraken, zijn overtuigd dat het overgrote deel van de MOE-landers met hard werken en in alle bescheidenheid probeert zijn weg binnen de Nederlandse samenleving en op de arbeidsmarkt te vinden en te behouden; soms voorgoed, soms zolang ze hier zijn. Tegelijkertijd ontgaat het ook hen niet, dat het debat over MOE-landers in toenemende mate wordt gedomineerd door allerlei incidenten die het negatieve imago bevestigen: MOE-landers worden steeds vaker en steeds openlijker geassocieerd met allerlei vormen van overlast en criminaliteit.

Professionals maken, al dan niet expliciet en zonder concrete aantallen of percentages te (kunnen) noemen, onderscheid in ruwweg drie 'subcategorieën' op het gebied van criminaliteit en overlast van problemen. Ten eerste een minderheid van MOE-landers, die hier vaak *tijdelijk* verblijft en werkt, maar wel verantwoordelijk is voor een groot deel van de overlast, de 'kleine' criminaliteit en (verkeers)delicten. Vaak is er alcohol in het spel.

"De winkel waar ze hun inkopen doen, is zo'n twee kilometer van de camping af (waar een groot aantal MOE-landers is gehuisvest). Men noemt het ook wel het Polenpad.. Vooral vrijdags, als ze klaar zijn met werken, zie je dat daar ook busjes aankomen en Polen uitstappen, zorgt weleens voor overlast..." (wijkagent)

Dan is er een klein, maar groeiend aantal MOE-landers die, in de woorden van één van onze gesprekspartners, 'totaal de weg zijn kwijtgeraakt, vaak zonder regulier inkomen, alcohol en/of drugsverslaafd' – sommige respondenten spreken al van een nieuwe generatie dak- en thuislozen.

Tenslotte wijzen respondenten, niet alleen politiemensen, op de al dan niet georganiseerde, internationaal (mobiel) opererende bendes, die zich schuldig maken aan zwaardere vormen van criminaliteit als skimming, mensenhandel, auto- en woninginbraken en overvallen.

Die laatste categorie – hoe desastreus en ernstig ook – zou goeddeels buiten de *circle of influence* van de door ons gesproken professionals liggen; het aanpakken van deze problematiek is vooral een kwestie van gespecialiseerde opsporingsdiensten. Meer 'alledaagse' zaken, als dronkenschap, geluidsoverlast, vernieling, diefstal, foutparkeren en intimidatie, vinden professionals, verdienen daarentegen zeker aandacht – en wel op alle niveaus. Dat is in het belang van de veroorzakers, maar ook – vooral – van al die goedwillende MOE-landers zelf, die onder het negatieve imago lijden, en voor gevoelens van leefbaarheid en veiligheid in de samenleving.

Sommige professionals geven ronduit toe, mede door alle negatieve signalen, aarzeling, in een enkel geval ronduit weerzin te voelen om op MOE-landers af te stappen en zich hun problemen aan te trekken: niet interessant, te bedreigend of omdat er geen eer aan te behalen valt...

"(..) Dat is niet aan mij om zo'n probleem op te pakken. Dat is een maatschappelijk probleem, wat kan ik daarmee? Wij leggen alles vast, alle incidenten waar we mee te maken krijgen, maar als er iets is dan moet de gemeente dat aankaarten (...) Ik ben geen Don Quichot, die de wereld moet gaan verbeteren omdat Polen uitgebuit worden. Dat is politiek." (wijkagent)

Wat dat laatste betreft, professionals die wel geïnteresseerd zijn en/of zich q.q. met de problematiek bezig (moeten) houden – wijkagenten, handhavers, beheerders, inspecteurs – wijzen op hun vaak (te) beperkte mogelijkheden om daadwerkelijk in te kunnen grijpen. Zij kunnen hooguit op eigen waarnemingen en meldingen van incidenten afgaan.

Dat geldt niet in de laatste plaats op 'al die' gedoogplekken, vaak privéterreinen – campings, bungalowparken, boerenerven, hotels:

“Mijn buitenmensen komen niet overal. Als wij geen signalen krijgen, moet je er echt door toeval tegenaan lopen.” (teammanager handhaving)

“Door dat gedoogbeleid van de gemeente kunnen MOE-landers in groten getale op vakantieparken wonen. Vervolgens kan er moeilijk worden gehandhaafd omdat het privé terreinen zijn. De ontstane overlast is dan moeilijk aan te pakken...” (wijkagent)

Vaak werd ons tijdens interviews gewezen op het feit dat uitzendbureaus en werkgevers zelf maatregelen en voorzieningen treffen: door het stellen van (streng) huisregels, het aanstellen van huismeesters/toezichthouders, en door – soms, vinden sommige professionals – rigide sancties.

Die uitzendbureaus zeggen hun verantwoordelijkheid te nemen vanuit maatschappelijk belang, maar ook vanuit welbegrepen eigenbelang. Dat ze de rol van 'politieagent' op zich nemen is mede vanwege het getalm of achterwege blijven van geëigende instanties.

Maar die zien dat toch iets anders:

“Ik heb ook het idee dat wanneer ze iets tegen ons zeggen er meteen een uitzendbureau bovenop zit van: je houdt je mond, anders ga je maar terug naar Polen (...) Een tijdje terug was er bijvoorbeeld een massale vechtpartij op de camping. Daar liep iemand van het uitzendbureau te dirigeren en je ziet dan dat mensen verdwijnen en schichtig kijken. Dan zegt mijn gevoel dat ze niet teveel tegen de politie kunnen zeggen. Je komt hier om te werken en verder hou je je waffel dicht.” (wijkagent)

“Uitzendbureau X heeft zelf regels en 'bestrafen' zelf, maar de camping heeft er zelf ook belang bij om daar niet op aangesproken te worden door de gemeente, de politie en wijkbewoners...het wil dus niet zeggen dat we alles zien. We zien alleen die incidenten, waar melding van wordt gemaakt.” (wijkagent)

Met name het permanent gedogen van allerlei, feitelijk illegale, in elk geval ongewenste praktijken blijkt veel professionals naar eigen zeggen te frustreren, zelfs te verlammen. Gedoogplekken, zo bezweren ingewijden, krijgen de kans te evolueren tot broeinesten van onrust en criminaliteit. We creëren – zo gezegd - onze eigen 'sociale tijdbommen.'

Met name wijkagenten en handhavers zien die ontwikkeling met lede ogen aan, maar voelen zich volstrekt onmachtig. Sommigen geven het op om zelfs nog te waarschuwen: er wordt toch naar hen niet geluisterd, laat staan dat hun inbreng serieus wordt genomen. Anderen brengen een, zo mogelijk nog cynischer, argument in: het is beter om niet te veel, laat staan alles te willen zien. Zien betekent moeten optreden en daar is geen capaciteit voor en wie zit er op handhaven te wachten?

Wat overblijft is, individueel, of in samenspel, er het beste van te maken:

“Voor mij is het pappen en nat houden...meer kunnen wij er niet mee. Wij geven aan de gemeente door dat we daar een locatie hebben met problemen met Poolse bewoners, kunnen jullie er iets mee? En dan zeggen ze: we zijn bezig met beleid. Ik probeer het dan via de huiseigenaar of via de werkgever om te kijken of je daar

een ingang hebt, deze organisaties zijn wel meewerkend; ze zetten mensen eruit of ze wisselen de samenstelling van bewoners per pand.” (wijkagent)

Kernpunten ‘Overlast & Criminaliteit’:

- Een minderheid van de MOE-landers ‘verziekt het’ voor de rest;
- Professionals onderscheiden drie groepen; daklozen die veelal overlast veroorzaken en kleine criminaliteit plegen, kort verblijvende MOE-landers die overlast veroorzaken en kleine criminaliteit plegen en de internationale bendes (mobiel banditisme);
- Handhavers en wijkagenten werken repressief; zij zijn afhankelijk van hun eigen waarnemingen of meldingen van incidenten. Hierdoor zien zij niet veel – of niets – van de daadwerkelijke problemen, terwijl zij wel vermoeden dat er meer speelt: met name op gedoogplekken als campings en bungalowparken;
- Uitzendbureaus en agrariërs krijgen de kans om soms buitenwettelijk/onparlementair op te treden. Dit maakt optreden lastig; door de taalbarrière is men veelal gewezen op de tussenkomst van uitzendbureaus die de boel ‘sussen’. Soms verschaft deze praktijk tegelijkertijd een alibi om niet te hoeven optreden;
- Gevoelens van onmacht treden op de voorgrond ten aanzien van gedoogconstructies: deze frustreren effectief optreden. In plaats daarvan bespeuren we improvisatie, soms cynisme: een “pappen en nat houden”- houding. Het blijft dweilen met de kraan open zolang gemeenten niet meedenken over en investeren in structurele oplossingen;
- Professionals wijzen op het gevaar van gedoogplekken die kunnen uitbroeien tot ‘sociale tijdbommen’.

3.5 Zorg, welzijn en onderwijs

Een (opmerkelijk groot) aantal professionals, in de zorg en in het welzijnswerk, die wij spraken, geeft aan nauwelijks iets te weten over (het wel en wee van) MOE-landers. Zij hebben vaak niet meer dan vage beelden of vermoedens, op basis van hun globale ervaringen of waarnemingen. Hoe en op welke wijze zij deze groep moeten en kunnen benaderen is niet helemaal helder.

Wij spraken professionals, die – al dan niet sporadisch – met MOE-landers in contact staan in hun dagelijks werk. Met die MOE-landers gaat het over het algemeen goed: zij weten doorgaans op eigen kracht, of dankzij eigen netwerken, en zonder ‘al te veel kleerscheuren’ hun weg te vinden in de maatschappij en op de arbeidsmarkt. Medewerkers van consultatiebureaus of (jeugd)artsen melden vaak ‘weinig of niets vreemds aan MOE-landers’ die bij hen op het spreekuur komen.

Anderen wijzen echter op een groep die wel degelijk met problemen kampt. Soms is dat onbestemde zorg...

“Als ik goed kijk zie ik eigenlijk heel ongelukkige mensen. En vooral die jongens die hier alleen zitten, dan denk ik van tjonge, jonge, jonge, wat een bestaan... Komen hier om het grote geld te verdienen en om hier snel geld te maken. Ze hebben allerlei idealen van Nederland en verlaten huis en haard, rijden een keer in de drie weken op en neer naar Polen...” (directeur basisschool)

... soms zien professionals wel concrete problemen en dieper liggende oorzaken. Dat betreft dan vooral MOE-landers, die verantwoordelijk zijn voor overlast en (kleine) criminaliteit – niet zelden zorgmijdende zorgbehoevenden. Professionals spreken dan onder meer over heimwee, eenzaamheid, schulden, gevoelens van nutteloosheid, alcohol- en drugsverslavingen en psychische problematiek.

Niet zelden, zo horen wij terug, nemen MOE-landers problemen mee uit het thuisland. Zo zou een aantal vanwege schulden in het thuisland - door hier te werken - willen proberen die schulden sneller af te lossen.

Volgens andere professionals stuiten MOE-landers bij aankomst op problemen, die overigens niet uniek zijn voor (arbeids)migranten: de taalbarrière, onvoldoende kennis van wet- en regelgeving en procedures. Als rekeningen niet begrepen en (dus) niet betaald worden – kunnen schulden snel oplopen.

Sommige professionals wijzen op de, wat hen betreft, ongezonde verhouding tussen MOE-landers en hun uitzendbureaus:

“Wat doe je: je maakt ‘tunnelvision people’ en die stuur je straks terug naar hun eigen land van zo ik heb ze uitgebuit, laat maar een nieuwe lading komen. Ik vind het echt een vorm van slavernij.” (directeur basisschool)

Professionals in de opvang zien steeds meer dakloze MOE-landers die in de problemen raken: een mislukte zoektocht naar geluk, verlies van werk en daarmee ook onderdak. Medewerkers van de daklozenopvang zeggen de laatste jaren ‘overspoeld’ te worden door MOE-landers – een toestroom die ze om capaciteitsredenen niet aankunnen en daarom ook bewust proberen af te houden.

De dakloosheidproblematiek is daarmee echter niet opgelost. Dat inzicht noopt sommige professionals soms tot 'creatieve oplossingen':

"Als ik dus echt denk van 'deze mensen gaan nu echt naar de haaien', dan bel ik mijn ketenpartners op. Zo kreeg ik twee jaar geleden voor de kerst 3000 euro, zodat we ze in een hotel konden stoppen. Daarna hebben ze niks concreets meer gedaan met onze informatie, maar ik meld het altijd wel. Ze kunnen het niet blijven negeren, deze mensen zijn er gewoon. We drukken de vinger wel op de zere plek." (medewerkster inloophuis)

De meeste professionals die wij spraken, zeggen weliswaar steeds MOE-landers in het straatbeeld te signaleren, maar niet of nauwelijks in hun praktijk/activiteiten. Zij vinden dit weliswaar opmerkelijk, maar geven tegelijkertijd meerdere redenen aan voor die gang van zaken. Zo zouden MOE-landers de weg niet goed weten te vinden naar hulpverlening of zorg. Hun kennis over het zorg- en hulpverleningsstelsel zou onvoldoende zijn. En als ze al de weg weten te vinden, MOE-landers vragen niet gauw om hulp: al dan niet gevoed door – opnieuw – hun wantrouwen naar (overheids)instanties.

En mocht het tot hulpverlening komen, dan worstelen professionals met de taalbarrière – begrijpen ze niet en worden ze niet begrepen, tenzij via een tolk, die de noodzakelijke intimiteit weer in de weg staat. Alles bijeen maakt dat het werken met MOE-landers soms lastig:

"Punt daarbij (een schuldhulpverleningsaanvraag) was vooral dat de mensen zich lieten leiden door alles wat door anderen in hun netwerk werd verteld; 'Ja, maar je kunt zus of ja maar je kunt zo.' En ja... ik werk gewoon met de regels die ik ken voor een schuldhulpverlening traject...dat zijn gewoon hele strenge eisen en die heb ik geprobeerd met hen te doorlopen, maar daar was dus eerlijk gezegd geen beginnen aan..." (maatschappelijk werkster)

MOE-landers wisselen, zo geven professionals aan, vaak van adres: wegens wisseling van werk, of omdat ze, om wat voor reden ook, zijn uitgezet. Hele gezinnen verdwijnen daardoor soms uit beeld, mogelijk in de illegaliteit. Vervolgens, aldus professionals, verliezen ze het zicht op wat er met deze mensen gebeurt. Het feit dat MOE-landers niet altijd even zorgvuldig in de GBA (kunnen) worden opgenomen, helpt dan niet:

"(..) Er zijn hier wel 69 verschillende nationaliteiten geregistreerd, maar toch zijn MOE-landers moeilijk in beeld te krijgen. (..) dat komt ook omdat we niet weten waar we ze moeten zoeken." (directrice welzijnsinstelling)

Samenwerking met en uitwisseling van kennis en informatie tussen ketenpartners, met name de uitzendbureaus, zou volgens professionals meer aandacht moeten krijgen. Dat zou hen meer inzicht en houvast bieden op de hulpverleningsbehoefte van MOE-landers.

Op de basisscholen wijzen leerkrachten op het feit dat het veelal om ouders – vooral Polen – gaat, die zich permanent in Nederland hebben gevestigd of willen vestigen. Met de kinderen gaat het in de regel relatief goed: problemen wijken niet (bijzonder) af van die bij andere kinderen van allochtone afkomst (taalachterstand). Doorverwijzen naar een 'speciale taal school' blijkt soms te kunnen, maar door leerkrachten niet altijd als oplossing te worden beschouwd:

"Op het moment dat wij dan die kinderen hier 's ochtends in een busje zetten en naar die taalschool in Eindhoven brengen, dan mist dat een belangrijk stuk aansluiting bij die buurtgenootjes waar die kinderen opgroeien en dat komt nooit tot

een integraliteit, nooit tot een binding...die kinderen gaan daar naar school en binding ontstaat op school (...). Op het moment dat je dan zegt 'Ja, maar ga maar naar de taalbrug of naar de taalschool' want dan pak je die kinderen uit hun reguliere woonomgeving weg. Dan ontnem je ze de kans om te integreren en dat vind ik een dubbel probleem. En daarop zeg ik van als het even kan... hou die kinderen gewoon in het dorp waar ze wonen." (directeur basisschool)

Hoewel ze dat niet openlijk uitspreken: vindt een aantal scholen de opvang van kinderen van MOE-landers een behoorlijke, zo niet te grote, aanslag op hun dagelijkse taken. Tegelijkertijd geven professionals aan wel degelijk te 'gaan en staan voor de kinderen' van arbeidsmigranten. Daar zouden ze wel graag enige (extra) ondersteuning bij krijgen:

"Iemand die de vaardigheden heeft, die de expertise heeft, die komt met een methode, een aparte methode die ik hier op school voor èèn of twee kinderen op school niet kan aanschaffen, om heel snel operationeel taalvaardig te worden. Dat is wat ik nodig heb." (directeur basisschool)

Leerkrachten en leerplichtambtenaren zien dat ouders vaak lange werkdagen maken, waardoor kinderen al op relatief jonge leeftijd op zichzelf zijn aangewezen. Ingrijpen is lastig, omdat onzeker is in hoeverre rekening moet worden gehouden met (culturele) gevoeligheden: in het thuisland zouden kinderen op relatief jonge leeftijd alleen thuis of bij grootouders verblijven na school. Vergelijkbare aarzelingen klinken door als het gaat om ouders te bewegen tot grote(re) betrokkenheid bij de schoolgang van hun kinderen.

Soms spelen wel degelijk grote(re) problemen: verwaarlozing, overbewoning, psychische problemen en verslavingen van ouders. Professionals geven echter aan – ondanks de soms schrijnende gevallen - afhankelijk te zijn van signalen van anderen zoals collega's:

"Dan komt mijn collega in dat gezin en die zegt: 'Goh, daar zit ook nog een jongen, die zit niet op school, die zit gewoon thuis. Dat gaat niet goed.' Dus die vraagt aan mij: Heb jij tijd en ruimte om daar eens naar te kijken?" (opbouwwerker)

Ook op het gebied van onderwijs wijzen professionals op samenwerking met uitzendbureaus en een verbetering in de GBA-registratie waardoor schoolverzuim van kinderen beter beheerd en gecontroleerd kan worden. Die behoefte geldt ook ten aanzien van jongvolwassenen die onvoldoende starterkwalificatie hebben en bijgevolg (extra) kwetsbaar op de arbeidsmarkt.

Ook hier is de taalbarrière nogal eens een drempel om met MOE-landers in contact te komen. Schriftelijke correspondentie blijkt niet effectief, ook ten aanzien van jongvolwassenen:

"Nu is het zo dat we na het sturen van correspondentie niets meer doen omdat we een enorme caseload hebben. In drie gevallen bleek de huisbaas de formulieren te hebben ingevuld. Taal is echt een probleem. Ons doel is jongeren naar een schooltraject begeleiden op MBO 2 niveau, maar verder dan verzamelen komen we niet helaas. (...) het is echt een slapende groep momenteel." (ambtenaar starterskwalificatie 18 – 23 jarigen)

Een enkele professional wijst erop dat niet alleen taal- maar ook cultuurverschillen een rol spelen in de contactlegging:

“Hier is het systeem heel formeel, veel email et cetera... In Polen moet je daar niet mee aankomen. Ze begrijpen het meestal niet omdat ze het niet kunnen lezen, en als ze het wel kunnen lezen dan houden ze er niet van. Vanuit het communisme is het ingeprent; Don't sign anything!” (eigenaresse Poolse winkel)

Over één punt lijken professionals het eens: een outreachende werkwijze is noodzakelijk:

“Je zult naar de mensen toe moeten, die mensen komen echt niet naar jou! En er zijn veel te veel professionals die achterover leunen en die zeggen van: ‘Ja ik heb de deur toch openstaan?!?’, Ja, goedendag zeg!! Die deur die staat wel open, maar die mensen die komen echt niet hoor.” (directeur basisschool)

Maar hoe nodig ook, bezweren professionals, eenvoudig is dat niet: een outreachende inzet betekent (extra) tijd, geld, andere priorisering en meer capaciteit in menskracht, met kennis van of te werven uit de thuislanden – en dat is op dit moment niet realistisch.

Maar professionals wijzen ook op allerlei praktische bezwaren, zoals – niet in de laatste plaats - de beweeglijkheid van MOE-landers. Investeren lijkt pas efficiënt als MOE-landers zich voor langere tijd, dan wel permanent willen vestigen.

Al met al voelen professionals zich behoorlijk onmachtig: de wil en noodzaak is er, maar de kennis en mogelijkheden ontbreken.

Kernpunten ‘Zorg, welzijn en onderwijs’:

- Er is sprake van daklozenproblematiek, beleid dwingt soms tot creatieve oplossingen;
- Er is onvoldoende zicht op de daadwerkelijke zorg- welzijns problematiek. Dit betekent echter niet dat er geen problemen spelen. MOE-landers komen om meerdere redenen gewoonweg niet in beeld, en hebben vaak een ‘vluchtig’ bestaan wat het doorzetten/afmaken van hulpverleningstrajecten bemoeilijkt;
- Taal is een barrière: zowel in contact met ouders als jongvolwassenen die geen startkwalificatie hebben;
- Er wordt gewezen op een verbetering in de GBA-registratie en mogelijkheden tot samenwerking met belangrijke schakels zoals uitzendbureaus om meer vat op eventuele problematiek te krijgen;
- Onmacht manifesteert zich ook hier: enerzijds is er de wil om meer vat te krijgen op MOE-landers en hun zorg- en welzijnsbehoeften, anderzijds is er nauwelijks kennis;
- Niet alleen tijd, prioriteit en capaciteit – maar ook de beweeglijkheid van MOE-landers – werken belemmerend om (outreaching) de benodigde kennis te vergaren. De huidige (en toekomstige) bezuinigingen en efficiëncyslagen versterken gevoelens van onmacht.

3.6 Integratie, participatie en inburgering

Het beeld dat professionals scheppen, is dat MOE-landers vooral op elkaar en op hun eigen gemeenschap zijn gericht. Opmerkelijk is dat niet: veelal betreft dat MOE-landers, die hier tijdelijk (willen) wonen en werken. Professionals aarzelen of dit een goede zaak is – wellicht doorbroken moet worden, zeker omdat een toenemend aantal uiteindelijk toch lang(er) in Nederland blijft. Zij menen dat MOE-landers beter worden bereikt door ze actief van informatie te voorzien:

“Geen communicatie betekent heel makkelijk onbegrip. Verbaal zie je dingen, die wil je communiceren. In taal kun je dat heel makkelijk doen, vaak met een grapje. Kun je niet communiceren, dan blijft dat hangen. Dat negatieve beeld blijft van beide kanten. Want je ziet ook zo'n werknemer denken van 'hè!?!?'. En van de andere kant zie je dus precies hetzelfde. Communicatie is dus gewoon ontzettend belangrijk. Dat onbegrip wordt alleen maar aangewakkerd als dat taalfenomeen achterwege blijft.” (beleidsmedewerker Sociale Zaken)

Zo wordt door professionals in verschillende gemeenten gewezen op het succes om nieuwkomers uit de MOE-landen persoonlijk te informeren over de mogelijkheid om een taal- en inburgeringscursus te volgen. Deze informatie is nodig omdat EU migranten, anders dan niet- EU migranten, niet automatisch worden ingeburgerd terwijl – volgens professionals – dat wel nodig is om de taalbarrière te doorbreken en onbegrip tegen te gaan. Tegelijkertijd roepen ze zelf de vraag op, wie eigenlijk verantwoordelijk is voor de voorlichting en de integratie van MOE-landers. De overheid? Of is het toch de verantwoordelijkheid van de arbeidsmigrant zelf?

In elk geval is de situatie zo, dat slechts een klein percentage van MOE-landers het initiatief neemt om een taal- en inburgeringscursus te volgen. Het zijn in de praktijk vooral de hoger opgeleide, doorgaans gemotiveerde MOE-landers die zich voor dit soort cursussen aanmelden: om hun positie op de arbeidsmarkt te verbeteren of omdat ze van plan zijn voor langere tijd (met hun gezin) in Nederland te vestigen. Desondanks wijzen professionals ook hier op de alles dominerende rol van arbeid, die het volgen – op tijd komen en tentamineren - van taal- en inburgeringsprogramma's soms bemoeilijkt.

Tegelijkertijd tonen professionals ook begrip voor de arbeidsethos van MOE-landers:

“We zien dat er vooral Polen zijn die 's avonds gebruik maken van het onderwijs omdat ze overdag veel werken. Werk gaat wel voor alles. Ik heb het idee dat ze hard werken en lange dagen maken. Daardoor verzuimen ze wel eens. Maar omdat we weten dat ze zo hard werken, houden we er ook enigszins rekening mee..in die zin dat we soms coulant zijn en niet à la minute tig verzuimbrieven gaan uitschrijven.” (Coördinator ROC, NT2)

Die groep MOE-landers die taal- en inburgeringstrajecten wil volgen, zo bezweren professionals, groeit overigens gestaag. Door bezuinigingen komen EU-burgers echter niet (meer) in aanmerking voor subsidie of een vergoeding:

“MOE-landers staan onderaan het prioriteitenlijstje van de overheid” (Inburgeringbegeleider)

“Indien de inburgeringskosten niet meer vergoed gaan worden, dan wordt het voor de MOE-landers zelf heel lastig hier.” (Coördinator ROC, NT2)

Anderzijds moet de overheid volgens professionals outreachend zijn om de integratie behoefte te peilen. Daarbij wijzen zij erop niet te investeren in mensen die slechts enkele maanden in Nederland verblijven en die er geen belang bij hebben deel uit te zullen maken van de Nederlandse maatschappij:

“Wij mogen niet de houding hebben dat het aan hun is. Wij als professionals mogen die actieve stap zetten. Dan zal vanaf blijken dat iemand zegt: ik ben hier maar 7 maanden, laat me met rust. Dan geven wel elkaar de hand, even goede vrienden, en veel succes hier.” (opbouwwerker)

Voorzieningen die integratie van MOE-landers mogelijk maken zullen op maat moeten worden gemaakt:

“Eigenlijk zou dat op een meer grotere schaal, provinciaal of het liefst landelijk, iets moeten uitvoeren van ‘Nou die bepaalde groep, onder die voorwaarden, die bieden we bepaalde mogelijkheden. Los van waar ze zich straks vestigen. Maar dan moet je wel duidelijk krijgen: zijn dit blijvers of echt passanten?’ (wethouder Sociale Zaken)

Kernpunten ‘Integratie, participatie en inburgering’:

- Er is behoefte aan het actief blijven aanbieden van taal- en inburgeringcursussen. Soms wordt de noodzaak tot het verplicht stellen van deze cursussen door professionals aangekaart ten behoeve van integratie/participatie. EU-burgers lopen een achterstand op ten opzichte van niet EU-burgers;
- De huidige ontwikkeling van bezuinigingen op taal- en inburgering staan haaks op de groeiende behoefte aan taal- en inburgeringcursussen;
- Het is onduidelijk wie verantwoordelijk is voor inburgering.
- Er wordt gewezen op de behoefte aan een eenduidige visie op het (verplicht) aanbieden van – al dan niet op maat gemaakte - taal- en inburgeringsvoorzieningen voor EU-burgers.

4 Generieke conclusie

Ook de Provincie Noord-Brabant wordt geconfronteerd met een groeiende stroom MOE-landers: arbeidsmigranten die zich deels tijdelijk, deels langdurig vestigen. Alhoewel er een groeiende groep MOE-landers is die zich langdurig, of zelfs permanent vestigt, bepaalt met name het idee dat MOE-landers tijdelijk verblijven cq. snel weer terug gaan, het beeld en het handelen van professionals.

Op instellingsniveau bestaat de neiging verantwoordelijkheden door te schuiven en weg te kijken – al was het maar omdat professionals anders veroordeeld zijn oplossingen aan te dragen – die niet zomaar voor handen zijn. Professionals voelen zich gevangen in onmacht. De benadering van MOE-landers kan evengoed worden beschouwd als een schoolvoorbeeld van wat de Duitse socioloog Ulrich Beck (1986) duidde als een vorm van georganiseerde onverantwoordelijkheid. In die zin hebben uitzendbureaus een functie; door de zorg voor MOE-landers in de volledige breedte te monopoliseren, zijn ze tegelijkertijd een alibi voor reguliere instanties.

Tegen die achtergrond hebben uitzendbureaus een niet te onderschatten functie; door de zorg voor MOE-landers in de volledige breedte naar zich toe te trekken of zelfs te monopoliseren, zijn ze vaak een alibi voor reguliere instanties om niet op te hoeven treden. Niettemin wordt – niet altijd ten onrechte – veel op uitzendbureaus afgegeven – niet in de laatste plaats omdat zij verantwoordelijk worden gehouden voor allerlei misstanden.

Met name professionals die niet direct bij het arbeidsproces betrokken zijn, blijken vaak slecht op de hoogte van de problematiek: de achtergronden, beweegredenen en wensen van MOE-landers. Instellingen en professionals ontberen zowel feitelijke als formele kennis.

Onder een deel van de professionals bestaat aarzeling, zo niet weerzin om actief naar die kennis op zoek te gaan, dan wel om zich met de problematiek in te laten vanwege gebrek aan tijd, capaciteit, prioriteit, maar ook handelingsverlegenheid. Of angst. Degene die zich wel actief met de problematiek bezighouden blijken te stuiten op allerlei praktische en methodische blokkades: in het vinden en onderhouden van contacten met MOE-landers, in de samenwerking met ketenpartners en waar het gaat om hun positie in hun eigen organisatie.

De behoefte bij professionals, met name in de uitvoering, aan kennis en methodische – maar ook aan meer samenhang en integrale samenwerking is groot; vanuit verschillende domeinen op verschillende niveaus met (keten)partners zoals de gemeente, zorg- en welzijnsinstellingen, maar ook uitzendbureaus.

Alleen al door gesprekken aan te gaan en kritische vragen te stellen over kennis, motieven en handelen - en professionals dus uit te dagen hun opvattingen expliciet te maken – werd hoog gewaardeerd, te voldoen in een behoefte; Hoe als professional te handelen in deze complexe problematiek?

Avans zet - naar aanleiding van dit verkennend onderzoek - de komende tijd in op twee thema's; (1) de feitelijke kennis ontwikkeling en (2) de methodische ontwikkeling; zowel in relatie tot MOE-landers als in samenhang met professionals.

Bijlage: Kernpunten bij elkaar

Algemene beelden over MOE-landers:

- Er is weinig/gefragmenteerde kennis en weinig zicht op MOE-landers;
- Professionals koesteren geen negatieve beelden over MOE-landers;
- De tendens is dat MOE-landers – met name Polen – zich permanent vestigen en steeds beter op de hoogte zijn van hun (rechts)positie;
- De meeste MOE-landers zijn sterk, zo niet uitsluitend gericht op in korte tijd zoveel mogelijk geld te verdienen;
- Uitzendbureaus zijn voor veel migranten een belangrijke schakel.

Arbeid:

- MOE-landers zijn een belangrijke economische factor;
- Merendeel van de MOE-landers zijn volgens professionals gefocust op snel veel geld verdienen;
- Uitzendbureaus en werkgevers spelen hier lenig op in;
- Uitzendbureaus hebben het proces van arbeidsmigratie gemonopoliseerd;
- De brede taakopvatting van uitzendbureaus kan leiden tot ongewenste praktijken;
- Het negatief imago van uitzendbureaus domineert, volgens professionals niet altijd ten onrechte;
- Kaf en koren zijn lastig te (onder)scheiden;
- Het is lastig zicht/vat te krijgen op malafide praktijken (het fenomeen van de *dark numbers*);
- Handelen van uitzendbureaus dient soms als alibi voor reguliere instanties: 'we kunnen niks, dus we hoeven niks'.

Wonen:

- Uitzendbureaus en werkgevers (agrariërs) spelen in op het migratiemotief om in korte tijd veel geld te verdienen. Zij bieden zo goedkoop mogelijke huisvesting aan met alle gevolgen van dien;
- MOE-landers worden voor een groot deel in erbarmelijke situaties gehuisvest;
- Er bestaan verschillende barrières om deze huisvestingssituaties inzichtelijk te krijgen, laat staan te bestrijden; de meervoudige afhankelijkheid speelt een grote rol;
- Een jonge generatie (Poolse) arbeidsmigranten lijkt steeds vaker minder genoeg te nemen met ondermaatse huisvesting. Uitzendbureaus geven aan dat huisvesting zodoende een middel is geworden om (tegelijktijd) de concurrentiepositie te verbeteren;
- Uitzendbureaus en werkgevers zijn tevens genoodzaakt tot huisvesting van tijdelijk arbeidsmigranten: woningcorporaties en gemeenten hebben geen capaciteit om snel en vaak voor korte duur te huisvesten;
- Er bestaat vaak weerstand bij buurtbewoners als MOE-landers in de reguliere woonomgeving worden gehuisvest; zij vrezen voor overlast en criminaliteit. Het negatieve imago domineert;
- Resteert; elkaar gevangen houden in een permanent spel van onmacht; improviserende huisvestingsoplossingen, gedogen, wegstijgen en naar elkaar wijzen; professionals maken zich hier zorgen over.
- Een landelijke, regionale dan wel gemeentelijke visie op huisvesting van tijdelijke arbeidsmigranten ontbreekt. Hier blijkt wel behoefte aan want wie is nu verantwoordelijk?

Overlast en criminaliteit:

- Een minderheid van de MOE-landers 'verziekt het' voor de rest;
- Professionals onderscheiden drie groepen; daklozen die veelal overlast veroorzaken en kleine criminaliteit plegen, kort verblijvende MOE-landers die overlast veroorzaken en kleine criminaliteit plegen en de internationale bendes (mobiel banditisme);
- Handhavers en wijkagenten werken repressief; zij zijn afhankelijk van hun eigen waarnemingen of meldingen van incidenten. Hierdoor zien zij niet veel – of niets – van de daadwerkelijke problemen, terwijl zij wel vermoeden dat er meer speelt: met name op gedoogplekken als campings en bungalowparken.
- Uitzendbureaus en agrariërs krijgen de kans om soms buitenwettelijk/onparlementair op te treden. Dit maakt optreden lastig; door de taalbarrière is men veelal gewezen op de tussenkomst van uitzendbureaus die de boel 'sussen'. Soms verschaft deze praktijk tegelijkertijd een alibi om niet te hoeven optreden;
- Gevoelens van onmacht treden op de voorgrond ten aanzien van gedoogconstructies: deze frustreren effectief optreden. In plaats daarvan bespeuren we improvisatie, soms cynisme: een "pappen en nat houden"- houding. Het blijft dweilen met de kraan open zolang gemeenten niet meedenken over en investeren in structurele oplossingen.
- Professionals wijzen op het gevaar van gedoogplekken die kunnen uitbroeien tot 'sociale tijdbommen'.

Zorg, welzijn en onderwijs:

- Er is sprake van daklozenproblematiek, beleid dwingt soms tot creatieve oplossingen
- Er is onvoldoende zicht op de daadwerkelijke zorg- welzijns problematiek. Dit betekent echter niet dat er geen problemen spelen. MOE-landers komen om meerdere redenen gewoonweg niet in beeld, en hebben vaak een 'vluchtig' bestaan wat het doorzetten/afmaken van hulpverleningstrajecten bemoeilijkt;
- Taal is een barrière: zowel in contact met ouders als jongvolwassenen die geen startkwalificatie hebben;
- Er wordt gewezen op een verbetering in de GBA-registratie en mogelijkheden tot samenwerking met belangrijke schakels zoals uitzendbureaus om meer vat op eventuele problematiek te krijgen;
- Onmacht manifesteert zich ook hier: enerzijds is er de wil om meer vat te krijgen op MOE-landers en hun zorg- en welzijnsbehoeften, anderzijds is er nauwelijks kennis.
- Niet alleen tijd, prioriteit en capaciteit – maar ook de beweeglijkheid van MOE-landers – werkt belemmerend om (outreaching) de benodigde kennis te vergaren. De huidige (en toekomstige) bezuinigingen en efficiëncyslagen versterken gevoelens van onmacht.

Integratie, participatie en inburgering:

- Er is behoefte aan het actief blijven aanbieden van taal- en inburgeringcursussen. Soms wordt de noodzaak tot het verplicht stellen van deze cursussen door professionals aangekaart ten behoeve van integratie/participatie. EU-burgers lopen een achterstand op ten opzichte van niet EU-burgers;
- De huidige ontwikkeling van bezuinigingen op taal- en inburgering staan haaks op de groeiende behoefte aan taal- en inburgeringcursussen;
- Het is onduidelijk wie verantwoordelijk is voor inburgering.
- Er wordt gewezen op de behoefte aan een eenduidige visie op het (verplicht) aanbieden van – al dan niet op maat gemaakte - taal- en inburgeringsvoorzieningen voor EU-burgers.